

18. Штереншис М. История государства Израиль. 1896 – 2002. Герцлия: ISRADON, 2003. – 832 с.
19. Эпштейн А. Д. Бесконечное противостояние. Израиль и арабский мир: войны и дипломатия. История и современность. – М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2003. – 230 с
20. Эпштейн А. Д. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. – К.: Дух і літера, 2003. – 216 с.

Донченко С.П.

ЛІБЕРАЛИ УКРАЇНИ ТА ВИБОРИ ДО І ДУМИ

Вибори до законодавчих органів влади в різні часи мали багато спільних рис. Як і раніше, так і зараз відбувається створення блоків політичних партій або угруповань, була і певною мірою залишається фальсифікація. Тому і сьогодні цей досвід має надзвичайно важливе значення. Наше завдання полягає в тому, щоб розібратися чому ліві партії блокувалися з лібералами, якщо в історичній літературі їм дають різні характеристики: від лівої до правої партії.

Висуваючи програмні вимоги, ліберали мали своє уявлення про реальні шляхи їх реалізації. Вони передбачали головну тенденцію до політичного визволення „зверху”, без насильницької ломки існуючих державних структур, тобто мирним, еволюційним шляхом. Саме це визначило їх тактику. Але між різними течіями в лібералізмі була не тільки ця спільна риса, були й розбіжності. Ліве крило лібералів досить часто підтримувало стосунки з революційними партіями, надаючи їм матеріальну й технічну допомогу. Підтримуючи масовий рух, доки він проходив у мирних формах, ліберали засуджували насильницькі методи боротьби. Але разом з тим, зберігали надію на можливий компроміс з монархією, чекаючи від неї поступки.

Під впливом революційних подій Микола II вимушений був погодитись на реалізацію ліберальних проєктів: в лютому 1905 р. було оголошено про наступне скликання в Росії законодавчої Державної Думи, а в серпні цей проєкт був конкретизований і доповнений основними положеннями про вибори до так званої „булігінської” Думи.

Після поразки Грудневого 1905 р. збройного повстання кадети сконцентрували свої зусилля на тому, щоб направити революційний рух в річище парламентської боротьби. Однією з причин цього було ще й те, що місцеві органи влади переслідували їх за „революційність”. Так, у грудні 1905 р. губернською владою Катеринослава було вжито репресивних заходів проти кадетів. До в'язниці потрапило майже все бюро Катеринославського комітету партії. На думку тимчасового секретаря Катеринославської групи інженера М.Іванова: „Головною причиною цього треба вважати ганебні свідчення деяких членів партії, котрі через страх відсидіти у в'язниці, готові були втопити інших”. Пройшло кілька місяців, доки бюро Катеринославського комітету партії відновило свою діяльність. Головою комітету було обрано лікаря І.Буцакова.

Проти членів Чернігівського комітету також були застосовані репресивні заходи. Через репресії діяльність кадетських груп на Чернігівщині була на певний час припинена і відновилася тільки через кілька місяців, під час передвиборчої кампанії до І Державної Думи [1,с.43]. Октябристи не переслідувалися царською владою так, як кадети. Напевне тому, що надавали допомогу урядові в боротьбі з революцією. Але разом з тим, вони наполягали на необхідності проведення реформ в дусі маніфесту 17 жовтня 1905 р.

11 грудня 1905 р. був виданий розроблений урядом С.Вітте новий закон про вибори до Державної Думи. Він зберігав основні положення виборчого права, затвердженого законом від 6 серпня 1905 р.: зберігалась куріальна система, але до землевласницької, міської і селянської курій була додана ще й робітничая курія, тобто до виборів допускалися й робітники. Окрім того, збільшувалась кількість місць для селянської курії та дещо розширювався склад міських виборців. Відповідно до закону про вибори до І Думи, вибори були не прямі, не рівні, і не загальні. Різні прошарки суспільства були представлені різною кількістю депутатів.

Після появи положення про вибори від 11 грудня 1905 р. підготовка до скликання Думи набрала в Росії реального змісту. Як відомо, вибори до І Думи, які пройшли в березні-квітні 1906р., бойкотували есери та соціал-демократи. На першому етапі підготовки певні сумніви в необхідності брати участь у виборах були в російських і українських кадетів. Так, В.Набоков у статті „До питання про бойкот Думи”, вміщеній у „Віснику партії народної свободи”, писав: „Аргументація за бойкот виходить, перш за все, із того твердження, що будь-яка свобода виборів зараз абсолютно нездійсненна і немислима. Маса газетних інформацій підтверджує правильність цієї думки” [2]. І все-таки українські кадети, октябристи і Українська Демократично-Радикальна партія взяли участь у виборах до І Державної Думи. Передвиборча кампанія проходила у три стадії. Перша - організаційна - до кінця лютого 1906 р., складання списків виборців, їх оприлюднення та оформлення місцевих відділів партій. Друга - політична - з березня до початку квітня. Головним змістом її була боротьба відділів партій за голоси виборців. Третя стадія передвиборчої кампанії - з 7 по 21 квітня - передбачала боротьбу за обрання депутатів [3,с.24].

Важливим напрямком діяльності відділів і партій була агітація за членів партій, котрі балотувались в Думу. Октябристи і кадети використовували різноманітні засоби агітації, як усні, так і друковані. Особливого поширення набула робота за місцем проживання громадян, проведення загальних зборів, на які запрошувались всі бажаючі й де присутнім роз'яснювалися виборчі права. Таку роботу здійснювали в основному районні бюро. Друкована агітація полягала у виданні й розповсюдженні партійних брошур. Так, тільки Київський комітет конституційно-демократичної партії видав брошуру: „Виборщикам Києва в Государственную Думу” (2000 прим.), „Маніфест 17 октябрю” (5000), „Крестьянин” (1000), програму

кадетської партії українською й російською мовами, а також розповсюдив брошуру Петербурзького комітету партії „Чого домагається конституційно-демократична партія”[4].

Значну роль у пропаганді ідей народної свободи відігравали такі газети як „Киевские отклики” і „Свобода і право” - основні друковані органи київських кадетів. Головний редактор газет „Свобода і право” професор І.Луцицький із В.Науменком навіть були притягнуті до судової відповідальності за вміщення крамольних, на погляд царської цензури, статей і зазнали покарання у вигляді великого штрафу. Газети „Киевские отголоски жизни”, „Киевская жизнь”, „Громадська думка”, „Киевская заря” додержувались кадетського напрямку. Час від часу їх закривали за „співчуття” демократичним силам і партії Народної свободи зокрема. З кінця 1905 р. по кінець 1906 р. в різних містах України народилася до 40 газет і журналів, що друкувалися тільки українською мовою - настільки велика була потреба надати своїм думкам форми рідної мови. Взагалі в Києві виходило 12 прокадетських газет. Київський обласний комітет видавав також листівки російською й українською мовами.

Щодо листівок, то їх просто агітаційних, з прізвищами кандидатів у депутати, з партійними платформами та роз'ясненнями партійних вимог випустила чимало кожна партія і виборчі комісії. Пересічному виборцеві важко було розібратися в інформації, закликах, програмах. Листівки ж надавали всі дані у стислому вигляді. Так, кагети у зверненні до громадян писали: „Наближається час виборів у Думу. Майбутнє Росії залежить в значній мірі від того, якими будуть результати цих виборів. У єднанні, в організації сила... Вільна Росія має бути конституційною й парламентською монархією. Вільна Росія має бути державою єдиною і неподільною. вільна Росія має бути культурною державою. Вільна Росія має бути державою вільних реформ” [5, арк. 504]. Треба сказати, що, згідно з донесеннями жандармських управлінь, українська Демократична, Українська Радикальна, а потім і Українська Демократично-Радикальна партії, досить активно поширювали свої листівки і брошури: „Як люде прав собі добувають?”, „Якого ладу нам треба?”, „Погано живеться на селі, землі немає”, «Заявление Украинской Демократической партии съезду земских и городских деятелей в Москве и учредительному собранию» та інші. Зрозуміло, що ніхто не читав значні за обсягом програми політичних партій, а тому саме ці листівки з роз'ясненнями допомогли перемогти на виборах до І Державної Думи російським кадетам та представниками українських ліберальних партій.

Під час передвиборчої кампанії на чергу дня вийшло питання політичних блоків і привабило абсолютно всі партії і громадян. Особливе значення цьому приділяли демократично-поступові партії. Це й не дивно, бо уряд подбав про те, щоб не допустити їх до виборів. Питання партійних блоків під час виборів до Думи вивчалася в радянський період переважно в загальноросійському масштабі, по Україні таких даних дуже мало. Більш того, розглядалася лише більшовицька тактика лівого блоку. Якщо автори торкалися у своїх роботах ліберальних партій, то здебільшого говорилось про те, що кагети блокувались з октябристами. При цьому правильно відмічалася, що „...часто блок соціал-демократії й революційної буржуазної демократії складався знизу як результат впевненості в необхідності об'єднати сили...” [6;7].

І якщо ЦК партії кадетів заборонив блоки з іншими партіями, то це не означало, що так було на місцях. Насправді кагети в Україні та українські ліберали блокувались, як показують документи, переважно з лівими революційними партіями. Так, газета „Рада” сповіщала, що „ЦК Української Демократично-радикальної партії постановив робити блоки з усіма лівими партіями, які стоять не правіше кадетів” (це стосується виборів до І та ІІ Думи). Те ж саме стосується і „Спілки”, яка погодилась на час виборів до Думи на блок з кадетами. Газета „Рада” висловила думку, що „демократично-радикальний так само і соціал-демократичний українським партіям треба б було негайно приступити до порозуміння. Для обох цих партій інтереси демократії на Україні є дорогі і це, на наш погляд, мусить спонукати обидві партії до більш тісних зносин між собою” [8]. В Одесі також „кагети і ліві партії увійшли в блок з єврейськими поступовими групами” [9].

В Катеринославській губернії „В Бахмуті соціал-демократи погодились з кадетами на час виборів”. В самому Катеринославі теж „увійшли в згоду всі прогресивні партії - ліві, конституційні демократи і спілка рівноправних євреїв. Всі ці партії створили спільне виборче бюро”. Катеринославські кагети підтримували також тісний зв'язок з членами Української Демократично-Радикальної партії (УДРП). На спільних засіданнях партійних комітетів обговорювалися питання про стан окремих місцевих партійних груп, було складено угоду про спільні дії під час виборів тощо. Таке співробітництво об'єктивно сприяло поширенню серед катеринославських кадетів ідей автономії України та необхідності запровадження української мови в навчальних закладах і суді [1].

В Києві розстановка сил дещо відрізнялась. Ось що писала „Громадська думка”: „Конституційно-демократична партія й партія „свободомислящих” складається в федерацію (спілку партій), вони закликають до себе радикальну партію й соціал-революційну, єднання буде тільки на час виборів”[10].

Таким чином, можна певною мірою говорити, що кагети та українські ліберали під час виборів до І Думи входили до блоків з революційними партіями. Зовсім інакше поведилися октябристи. Газети сповіщали про повсемісне блокування октябристів з монархічними партіями: в Катеринославі, Києві, Полтаві, Одесі [11]. Входження до блоків з „небажаними” для уряду партіями призводило до різних „заходів” проти лібералів. І перш за все це стосувалося кадетів. Вони не одержали права на легалізацію, тобто фактично знаходились на нелегальному стані, бо партія не була юридично затверджена, як і інші ліві партії, досить довгий час.

Окрім того, під час передвиборчої кампанії на території України майже всі міста і села знаходились або на військовому стані, або під надзвичайною охороною, що також ускладнювало роботу партій. Частина

губерній України знаходилась під надзвичайною охороною: Катеринославська, Київська губернії. Харківська (м. Суми, повіт Сумський), Херсонська (повіт Одеський, м. Херсон, повіт Херсонський), вся Чернігівська губернія.

В деяких містах керівництво губерній вживало „свої” заходи проти лівих партій. Нелегко було і виборщикам ліберальних партій. Ось уривок з листа кадета М.Карвовського (Київ): „Кадетська партія виставила мене кандидатом у виборщики по Подільській дільниці. На днях опублікують списки і треба чекати обшука й арешту, тому що кандидатів у виборщики скрізь тепер арештовують”. „Вісник партії народної свободи” писав: „Виборча кампанія ледь розпочалася... В багатьох місцях Росії адміністрація продовжує вважати кадетську партію якоюсь конспіративною організацією і переслідує комітети партії, її членів, її друковані органи. Іноді, вже ознайомившись з партією і допустивши її відкриту діяльність, адміністрація раптово змінює свій погляд на партію з міркувань, які не мають нічого спільного з охороною громадської безпеки” [12]. З приводу переслідувань з боку уряду ліберальна преса зробила висновки: „Ймовірно, твердо вирішено викоренити в Росії не тільки крамолу, а й усі ліві політичні партії, якою б лояльністю вони на відрізнялися і які б мирні цілі не переслідували. Про кадетів і говорити нічого. Це партія, з міністерської точки зору, абсолютно нетерпима, і її належить, безумовно, загнати у підпілля. Партія демократичних реформ, як дуже близька за своєю програмою до кадетів, теж не легалізована. Це зрозуміло. Але на яких підставах „Союз 17 октября” поряд з названими партіями теж передчуває підпільне існування - це, безумовно, секрет істинного лібералізму кабінету Столипіна. Таким чином, єдиною і потому урядовою партією буде „Союз руського народу” [13].

Під час виборів було чимало зловживань і порушень. Так, у Катеринославі представниками правих партій при прийомі вже заповнених виборчих листків під різними приводами відкривали їх у присутності виборця. Потім, вбачаючи якісь помарки, доручали тут же присутнім своїм писцям заповнити нові бланки. В ці останні вносились вже інші імена. „Агітатори”, що самі приходили до дому виборців, самі заповнювали виборчі листки, часто проти волі виборця вносили імена „своїх” кандидатів. Але, не зважаючи ні на що, партії продовжували боротьбу за голоси виборців. Незалежно від напрямку діяльності, партії намагалися залучити на свій бік різні прошарки населення. Робітничий клас теж не випав із поля зору лібералів. Активно працювали кадети і з селянством. Вони обіцяли здійснити радикальну земельну реформу, забезпечити законодавчим шляхом демократичні свободи та ін. Київські кадети виїжджали в повіти, містечка та села Київської губернії, де роз’яснювали сільському населенню свою передвиборчу програму.

Як відомо, в лютому-березні 1906 р. відбулися вибори. Більшість із обраних від України були кадетами та українськими лібералами. В цілому по Росії перемогли також кадети. Причин на те багато. Але одна із них - це правильна тактика під час передвиборчої кампанії, правильний вибір агітаторів - людей освічених і добре знайомих з програмними вимогами партії народної свободи.

Джерела та література

1. Старинець О.Г. Виникнення організацій конституційно-демократичної партії (партії народної свободи) в Україні (жовтень 1905 - лютий 1906 рр.) // Український історичний журнал. - 1995. - № 6.
2. Громадська думка, 1906, 11 січня.
3. Чорний Д. Вибори до І Думи у Харкові // Другий міжнародний конгрес українців. - Львів, 1993.
4. Білоус А.О. Кадети в Києві в 1905-1907 рр. // Наукові праці з питань політичної історії. Політичні партії на Україні (1905-1925 рр.). Вип. 172. - К.: Либідь. - 1992.
5. ЦДІА, ф.1335, оп.1, од.зб.568, ч.ІІІ.
6. Ів.Курас І., Козицький М. Держава про ленінську тактику лівого блоку в діяльності більшовиків України (1905 р.) // Архіви України. - 1969. - № 6.
7. Слепов Л.А. Примененіе большевиками тактики левого блока // Вопросы истории. - 1973. - № 1.
8. Рада, 1906, 1 листопада.
9. Там само, 1907, 6 січня.
10. Громадська думка, 1906, 24 січня.
11. Рада, 1907, 8 липня.
12. Вестник партии народной свободы. СПб. - 1906. - № 1.
13. Южный край, 1906, 14 (27) сентября.